

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket - nye områder 2018-2020

Tilråding til Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet

22. januar 2018

Rapport	Utvalgte kulturlandskap i jordbruket – nye områder 2018-2020. Tilråding til Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet fra Miljødirektoratet ¹ , Riksantikvaren ² og Landbruksdirektoratet ³
Dato	22.01.2018
Forfattere	Lise Hatten ¹ , Knut Fossum ¹ , Ragnhild Hoel ² , Kristi Vindedal ² , Cecilie Askhaven ^{3, 2} (fra 16.10.17), Kari Stuberg ³ og Per Guldbrand Solli ³

Innhold

1. OPPDRAG OM NYE UTVALGTE KULTURLANDSKAP I PERIODEN 2018-2020 OG OPPSUMMERING AV FØRSTE FASE 2017	4
1.1 OM OPPDRAGET	4
1.2 KORT OPPSUMMERING AV FØRSTE FASE AV ARBEIDET I 2017	4
2. DIREKTORATENES VURDERINGER OG FORUTSETNINGER	6
2.1 VIDERE ARBEID MED UTVELGELSE AV NYE OMRÅDER	6
2.2 VURDERING AV LEVERANSEN FRA FYLKENE 1. NOVEMBER 2017	6
2.3 USIKKER BUDSJETTSITUASJON OKTOBER 2017 TIL JANUAR 2018.....	7
2.4 VIKTIGE FORUTSETNINGER I UTVELGELSEN AV NYE OMRÅDER.....	7
2.5 BUDSJETTANSLAG - NYE FORESLÅTTE OMRÅDER.....	8
3. DIREKTORATENES FORSLAG - NYE UTVALGTE OMRÅDER.....	10
3.1 OVERSIKT OVER FORESLÅTTE NYE OMRÅDER – 2018-2020	10
3.2 HELGØYA.....	12
3.3 FINNEBOSETTINGER PÅ FINNSKOGEN.....	14
3.4 STØLSVIDDA	16
3.5 FURØYA	18
3.6 HAMRABØ-MOKLEIV-KLUNGTVEIT.....	20
3.7 ULLENSVANG.....	22
3.8 MIDTRE LÆRDAL	24
3.9 NORANGSDALEN-HJØRUNDFJORDEN	26
3.10 KLEIVGARDEN-SLIPER-DETLI.....	28
3.11 AUSTRÅTTLANDSKAPET.....	30
3.12 FROSTATING	32
3.13 RØST, NORDLAND.....	34
3.14 SKOLTEBYEN I NEIDEN	36
4. DIREKTORATENES FORSLAG - UTVIDELSE I EKSISTERENDE OMRÅDER.....	38
4.1 KLARLEGGING AV ØKONOMISKE KONSEKVENSER VED FIRE UTVIDELSER	38
5. OPPSUMMERING.....	39
5.1 DIREKTORATENES ANBEFALING TIL DEPARTEMENTENE.....	39

1. Oppdrag om nye utvalgte kulturlandskap i perioden 2018-2020 og oppsummering av første fase 2017

1.1 Om oppdraget

Vi viser til oppdrag fra Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet datert 22. juni 2017.

Landbruksdirektoratet, Miljødirektoratet og Riksantikvaren (heretter kalt direktoratene) fikk i oppdrag å arbeide videre med utvelgelse av ytterligere ti nye områder fra «bruttolista» over aktuelle kandidater¹.

Endelig forslag til plan for nye utvalgte kulturlandskap i perioden 2018-2020, inkludert en tidsplan, skulle være klar og forelegges departementene innen utgangen av 2017. Det skulle også arbeides videre med å klarlegge økonomiske konsekvenser av en mulig utvidelse av fire av de eksisterende områdene.

Dette oppdraget ble også omtalt i (foreløpig) tildelingsbrev for 2018 til direktoratene. Fristen var da forlenget til 1.06.2018. Arbeidet er utført i henhold til den opprinnelige fristen, men med tre ukers forlengelse.

1.2 Kort oppsummering av første fase av arbeidet i 2017

Direktoratene leverte 15. mai 2017 rapporten/tilrådingen «**Utvalgte kulturlandskap i jordbruket – nye områder 2017-2020**» til Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet. Arbeidet med utvelgelsen i 2017 kan kort oppsummeres i følgende punkter:

1. På oppdrag fra de tre direktoratene, datert 20. januar, ble fylkene (fylkesmennenes landbruks- og miljøavdelinger og kulturminneforvaltningen i fylkeskommunene og Sametinget) bedt om å foreslå 2-3 kandidater, basert på dagens kunnskap om verdier, drift og interesse blant grunneiere og kommuner. Fylkene ble bedt om å prioritere mellom områdene, samt vurdere om noen av områdene kunne bli en del av satsingen allerede i 2017. Frist for fylkene var 13. februar.
2. Fylkene leverte forslag om i alt 54 nye områdekandidater. For hver kandidat var det fylt ut et skjema med informasjon om jordbruksdrift, natur- og kulturminneverdier, oppfyllelse av grunnleggende kriterier, motivasjon og interesse hos kommune og grunneiere m.m. Fylkene ga også tilbakemelding om hvilket år området tidligst hadde mulighet til å bli en del av satsingen.
3. På bakgrunn av forslagene fra fylkene valgte direktoratene ut aktuelle kandidater som fylkene skulle jobbe videre med. I denne fasen ble det definert to løp i det videre arbeidet: ett for områder med mål om *Utvalgt*-status i 2017 – heretter kalt *2017-områdene*, og ett for områder med mål om *Utvalgt*-status trinnvis i perioden 2018-20 – heretter kalt *bruttolista*.
4. I begynnelsen av mars sendte direktoratene et forslag til departementene om ti 2017-områder. Forslaget ble politisk klarert i departementene og tilbakemelding sendt direktoratene 17. mars.

¹ «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket – nye områder 2017-2020». Rapport fra direktoratene til departementene 15. mai 2017

5. Den 22. mars ble nytt oppdrag med *2017-områder* oversendt fylkene. Oppdraget omfattet i korte trekk lokal forankring, skisse til forvaltningsplan og skjøtsels-/tiltaksplaner, områdeavgrensning, mer utfyllende områdebeskrivelser og budsjett samt beskrivelse av tiltak i 2017. Frist for innsending: 3. mai.
6. Forslag til *bruttoliste* ble presentert for fylkene på fagsamling den 5. april. Her var det satt av tid til diskusjon om videre arbeid med fylkene. På bakgrunn av dette ble det sendt oppdrag til fylkene med områder på *bruttolista* den 21. april. Oppdraget besto i hovedsak av kvalitetskontroll og utdyping av innsendte opplysninger i februar, samt avklaring av grunneiernes og kommunenes interesser, der det ble ansett som nødvendig. Frist for innsending: 8. mai.
7. På bakgrunn av arbeidet beskrevet i punktene 1-6 oversendte direktoratene sine anbefalinger til departementene den 15. mai¹. Her ble det anbefalt at ti områder fikk *utvalgt*-status i 2017, og at det skulle jobbes videre med en mulig *utvalgt*-status trinnvis i perioden 2018-2020 for til sammen omkring 20 områder.
8. Departementene ga 22. juni tilbakemelding på forslagene i rapporten og nytt oppdrag for ytterligere ti nye utvalgte kulturlandskap i perioden 2018 til 2020, som beskrevet over. Direktoratene ga fylkene i brev 5. juli føringer for arbeidet, herunder tydelige signaler om hvilke områder/oppgaver de burde prioritere. Dette arbeidet ble levert fra fylkene 1. november.

2. Direktoratenes vurderinger og forutsetninger

2.1 Videre arbeid med utvelgelse av nye områder

I denne runden med utvelgelse har direktoratene fulgt de samme prinsipper som tidligere. Disse prinsippene fremgår av rapporten 15. mai 2017, men gjengis under:

Grunnleggende for utvalget er to absolutte kriterier:

1. Områdene skal i størst mulig grad omfatte jordbrukslandskap med både svært store biologiske og kulturhistoriske verdier
2. Det skal være realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold av områdene

Videre legges følgende kriterier til grunn:

- Helhetlig landskap
- Tidsdybde og kontinuitet gjennom tradisjonell drift og god hevd
- Representativitet (nasjonalt/regionalt) eller særpreg (spesielle enkeltområder)
- Formidlingsverdi

Som i prosessen våren 2017, skal nye områder bidra til at *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* i større grad favner mangfoldet av ulike jordbrukslandskap i Norge. I tillegg til dette har direktoratene, som tidligere, vektlagt vurderingene fra fylkene om grunneiere og kommuner i områdene er positive til å bli med i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, og fylkenes prioritering av områdekandidater.

2.2 Vurdering av leveransen fra fylkene 1. november 2017

I oppdraget fra direktoratene ble fylkene bedt om å jobbe videre med 14 prioriterte områder fra «bruttolista». Leveransen fra fylkene inneholdt for de fleste områdene utkast til forvaltningsplan, utkast til budsjett og et forslag til grenser for området. For noen få områder har det vært fokus på prosess i leveransen, og ikke alle dokumenter nevnt over er utarbeidet. Viktig i denne fasen har vært å få bekreftet om at det er et klart ønske om å være med i *Utvalgte kulturlandskap* satsingen fra involverte parter. Noen fylker melder at de trenger noe mer tid for å slutføre prosessen. Dette gjelder blant annet endelige grunneieravklaringer og områdeavgrensinger.

Som i forrige runde våren 2017, er direktoratene imponert over kvaliteten på det arbeidet fylkene har lagt ned i sommer/høst. Det har vært korte frister, mange avklaringer, mange møter og prioriteringer som skulle gjennomføres. Dette viser igjen at det grundige arbeidet som ble gjort da *Utvalgte kulturlandskap* ble etablert som satsing i 2007-2009, har vært en forutsetning for at fylkene har kunnet levere så bra som de har gjort. Et godt samarbeid mellom de regionale etatene har bidratt til en meget bra tverrfaglig leveranse.

Direktoratene har hatt løpende kontakt med de fleste fylkene i arbeidet med denne rapporten, blant annet for å sjekke hva som er realistiske årlige kostnader for områdene og hva som må til av midler for å få dette til på en ordentlig måte.

2.3 Usikker budsjettsituasjon oktober 2017 til januar 2018

Arbeidet med valg av nye områder er også påvirket av budsjettsituasjonen. Arbeidet fra sommeren av tok utgangspunkt i 2017-budsjettet, der det lå en økning på 12,5 mill kr. I tillegg kom en økning på 2 mill. kroner i jordbruksoppgjøret våren 2017. Da Klima- og miljødepartementets budsjett for 2018 ble lagt fram i oktober², var imidlertid 4,5 mill. kroner kuttet og omdisponert til andre formål. Rammen direktoratene forholdt oss til da var 22 mill. kroner.

Som en følge av budsjettforliket før jul, ble bevilgningen til ordningen over KLDs budsjett økt med 7,778 mill kr for 2018. Endelig beløp ble avklart i endelig tildelingsbrev, som forelå 21. desember, Klima- og miljødepartementets bidrag for 2018 er etter dette 21,778 mill. kroner og Landbruks- og matdepartementets bidrag i jordbruksoppgjøret er 8 mill. kroner. Rammen økte dermed med 5,278 mill. kroner fra 2017 til 2018 (se Tabell 1).

	Økonomisk ramme 2016	Økonomisk ramme 2017	Økonomisk ramme 2018
Jordbruksoppgjøret/LMD	6,0 mill.	6,0 mill.	8,0 mill.
Klima og miljødepartementet	6,0 mill.	18,5 mill.	21,778 mill.
Sum	12 mill.	24,5 mill.	29,778 mill.

Tabell 1 Økonomisk ramme 2016-2018

Den usikre budsjettsituasjonen har påvirket arbeidet med å velge ut områder høsten 2017. Rammen for 2018 og årene framover påvirker selvfølgelig hvor mange og hvilke områder det er mulig og forsvarlig å ta med. For en satsing som denne, der områdene skal forvaltes i et langsiktig perspektiv, og der grunneieres motivasjon for å være med er helt avgjørende, er det en forutsetning at det ikke er for stor usikkerhet knyttet til kutt i rammen.

2.4 Viktige forutsetninger i utvelgelsen av nye områder

Oppdraget fra departementene var å foreslå ti nye områder. Med budsjettøkningen i 2018 vurderer direktoratene at det er forsvarlig å ta inn flere områder fram til 2020. Med utgangspunkt i områdene som er foreslått i denne runden, mener direktoratene den økonomiske rammen gir grunnlag for at 14 nye områder kan innlemmes i utvalget i perioden 2018 til 2020. Det gir en *gjennomsnittlig ramme* på om lag 625 000 kroner til hvert enkelt område, men rammen vil variere fra omkring et par hundre tusen til mer enn 1,5 mill. kroner. Hovedårsaken til forskjellene i tilskudd er den store variasjonen i områdenes arealstørrelse. Om lag 1 mill. kroner bør årlig øremerkes sentrale tiltak, som nettverkssamling, refotografering og andre fellestiltak. Det vil da bli totalt 46 Utvalgte kulturlandskap i jordbruket innen 2020.

Forslaget legger til grunn at framtidige årsrammer vil ligge på om lag 30 mill. kroner. For direktoratene er det viktig å understreke at når direktoratene anbefaler å ta inn flere nye områder, innebærer dette behov for forutsigbare økonomiske rammer i lang tid framover. Områdene blir ikke «billigere» å forvalte i nær framtid.

Følgende har vært vesentlig i direktoratenes prioritering og forslag:

² Prop. 1S (2017-2018)

- vurderinger av den nasjonale representativiteten – både av hvilke områder som utfyller mangfoldet av jordbrukslandskap i Norge på best mulig måte, og avveininger mellom sammenliknbare områder
- fylkenes prioritering og erfaringer etter prosessene i områdene
- forventede årlige kostnader i de enkelte områdene, og det samlede budsjett (midler over jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets budsjett)
- økte årlige kostnader til områder som ønsker utvidelse (se kapittel 4)

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er helt avhengig av kompetanse og innsats i regional og lokal forvaltning. Vi har derfor i tillegg lagt vekt på fylkenes kapasitet og ressurser til å arbeide med områdene. Det foregår mange krevende prosesser på regionalt og lokalt nivå. Den pågående kommune- og regionreformen krever store ressurser, og utgjør en merbelastning i mange etater.

2.5 Budsjettanslag - nye foreslåtte områder

Endelig budsjett for dagens 32 områder og de foreslåtte nye områdene er ikke fastlagt verken for 2018 eller videre. Dette vil følge ordinære budsjettprosesser i januar - mars hvert år. Vi har likevel i arbeidet med denne rapporten gjort et grovt anslag over omtrentlig beløp områdene kan forvente seg i årene fremover (se vedlegg). Fylkene og direktoratene har brukt erfaringstall fra eksisterende områder. Budsjettanslagene fra fylkene for de nye områdene er i de fleste tilfeller betydelig redusert i anslaget. Erfaringsmessig er de største kostnadene knyttet til investeringer og bygningstiltak. Slike tiltak må tas over flere år. Ved kostnadskrevende tiltak er det også muligheter for medfinansiering fra f.eks. SMIL, Kulturminnefondet, BU-midler, tilskudd til utvalgte naturtyper og prioriterte arter.

I de foreslåtte nye områdene er det flere store områder med mange grunneiere og mange potensielt kostnadskrevende investerings- og skjøtselstiltak. For å kunne målrette innsatsen bedre er det i tre av disse pekt ut noen kjerneområder som vil bli prioritert for tiltak, selv om det er mulig å søke også fra andre deler av områdene. Dette gjelder fruktdyrkingslandskapet i Ullensvang (Hordaland), Finnebosettinger på Finnskogen (Hedmark) og Midtre Lærdal (Sogn og Fjordane). Det kan være aktuelt å utpeke kjerneområder i noen av de andre foreslåtte nye områdene også.

Som i 2017 vil budsjettsituasjonen for områdene som allerede er inne i ordningen bli noe romsligere i 2018 enn framover, fordi noen av de foreslåtte nye områdene blir utvalgt først i 2019 og 2020.

3. Direktoratenes forslag - nye utvalgte områder

Tabellen under viser de 13 nye områdene direktoratene foreslår som utvalgte kulturlandskap, etappevis fra og med 2018. Kolonnen til høyre (oppstart) viser hvilket år området er klart for å bli innlemmet i utvalget. I tillegg til disse 13 nye områdene, foreslår vi at Tingelstadhøgda, Gran kommune i Oppland, får klarsignal til å fortsette prosessen med grunneieravklaringer om å bli en del av utvalget innen 2020.

3.1 Oversikt over foreslåtte nye områder – 2018-2020

Område	Kommune, fylke	Areal (dekar)	Landskapstype	Landskaps-region	Jordbruksregion	Oppstart
Helgøya	Ringsaker, Hedmark	18 400	Aktivt jordbrukslandskap på Norges største innlandsøy	8 Innsjø- og silurbygdene på Østlandet	2 Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder	2018
Finnebosettinger på Finnskogen	Våler, Åsnes, Grue og Kongsvinger, Hedmark	6700 (kjerneområdene)	Åslandskap med skogsgårder og -setre med opprinnelse i den skogfinske kulturen	7 Skogtraktene på Østlandet (7.3 Finnskogen)	3 Sør- og Østlandets skogstrakter	2019
Stølsvidda	Nord-Aurdal og Vestre Slidre, Oppland	348 000 (13 500 eng/beite)	Seterlandskap med «viddekarakter» og preg av aktiv drift	14 Fjellskogen i Sør-Norge	5 Fjellområdene i Sør-Norge	2018
Furøya	Tvedestrand, Aust-Agder	270	Øylandskap med tidligere landsted for skipsreder	1 Skagerak-kysten	1 Kysten fra Sør-Norge til Nordland,	2018
Hamrabø-Mokleiv-Klungtveit	Suldal, Rogaland	28 000 (innmark 706)	Hei- og skoglandskap med gardar og stølar	23 Indre bygder på Vestlandet	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	2018
Ullensvang	Ullensvang, Hordaland	180 000 (inkl 45 000 fjord)	Fruktdyringslandskap ved fjord	15 Lavfjellet i Sør-Norge 23 Indre bygder på Vestlandet	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	2020
Midtre Lærdal	Lærdal, Sogn og Fjordane	39 000 (inkl 19 000 skog og utmark)	Dallandskap med tydeleg U-dal og flat dalbotn prega av aktivt jordbruk, omgitt av steile fjell	23 Indre bygder på Vestlandet	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	2018
Norangsdalen-Hjørundfjorden	Ørsta, Møre og Romsdal	76 000 landareal	Fjordlandskap med trong fjord og bratte fjell med delvis veglause gardar	22 Midtre bygder på Vestlandet	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	2018
Kleivgarden-Sliiper-Detli	Oppdal, Trøndelag	17 000 (1400 jordbruks areal)	Bratt dallandskap med høytliggende gårder og setre	27 Dal- og fjellbygdene i Trøndelag 16 Høgjellet i Sør-Norge	4 Sør-Norges dal- og fjellbygder 5 Fjellområdene i Sør-Norge	2018
Austrått	Ørland, Trøndelag	10 000 (foreløpig)	Herregårdslandskap ved Trondheimsfjorden	25 Fjordbygdene på Møre og i Trøndelag	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag	2019
Frostating	Frosta, Trøndelag	9 800	Intensivt, åpent åkerlandskap ved Trondheimsfjorden	26 Jordbruksbygdene ved Trondheimsfjorden	2 Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder	2018

Røst	Røst, Nordland	10 130 (9810 land- areal)	Øylandskap ytterst i Lofoten	30 Nordlands- verran	1 Kysten i Sør-Norge og Nordland	2018
Skoltebyen i Neiden	Sør- Varanger, Finnmark	250	Østsamisk/skoltesamisk landskap	40 Fjordene i Finnmark	9 Kysten i Troms og Finnmark	2019- 20

Tabell 2: Foreslåtte nye områder 2018-2020

I kapittel 3.2 til 3.14 er de foreslåtte nye områdene kort beskrevet. Utdypende informasjon kan fås ved henvendelse til direktoratene. Norgeskart som viser dagens utvalgte områder og foreslåtte nye områder 2018-2020 er vist på baksiden av rapporten.

3.2 Helgøya

Helgøya, Ringsaker kommune, Hedmark	
Landskapstype	Aktivt jordbrukslandskap på Norges største innlandsøy
Landskapsregion	2 Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder
Jordbruksregion	8 Innsjø- og silurbygdene på Østlandet
Areal	Totalt 18 400 daa

Foto: Ole Jacob Reichelt

Beskrivelse av området

Helgøya ligger i Mjøsa og er Norges største innlandsøy. Fra østsida er det god utsikt over Stangelandet og Hamar, fra vestsida ser vi over til Kapp og Toten. I nord er øya bundet sammen med fastlandet på Nes med ei bru. Helgøya er ei typisk lavlandsbygd. Rike kambrosiluriske bergarter har gitt opphav til aktiv jordbruksdrift på hele øya. Det rike jordsmonnet har gitt grunnlag for store, velstående gårder som har gitt arbeid og mat til mange.

Liten grad av gardsdeling har ført til at den gamle strukturen med storgårdsmiljø og husmannsplasser fortsatt finnes. Storgårdsbebyggelse med monumental arkitektur og alléer preger deler av øya. Det er i tillegg flere områder preget av småbruksstruktur. Området har en rik bygningsmasse hvor mange av bygningene har høy verneverdi. Helgøya er særs rik på kulturminner, både automatisk freda og fra nyere tid. Her er mange gravhauger og gravfelt. Ved Nessundet er det registrerte steinalderlokaliteter. Det er også funnet spor etter bosetting fra bronsealder.

Helgøya har et moderne jordbruk med en stor andel kornproduksjon. Det er allikevel variasjonen av produksjoner som gir øya særpreg. Her finnes korn, gras, grønnsaker, potet, frukt og bær, melk, ammeku og sau, kalkun, kylling, konsumegg, rugeegg og slaktegris. Det er også honningproduksjon her.

Den kalkrike berggrunnen har gitt gunstige betingelser for plantevekst og kartlegging av biologisk mangfold viser hvor unikt, rikt og frodig dette landskapet er. Det er flere verneområder og naturtyperlokalteter på Helgøya. Verneinteressene er både knyttet til biologiske og geologiske verdier. Eksempler på interessante naturtyper i området er åpen, grunnlendt kalkmark, kalkfuruskog, kalkrik tørreng, rik edelløvsog samt ulike utforminger av naturbeitemark og hagemarkskog. Det er registrert flere hule eiker innenfor området.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Med sin naturlige avgrensning framstår Helgøya visuelt som et helhetlig område. Det er ikke foretatt store tekniske inngrep som jernbane, vegprosjekter eller lignende. Det godt bevarte storgårdsmiljøet i kombinasjon med husmannsplasser, arbeiderboliger og småbruksbebyggelse er med på å gi området et helhetspreg.

Tidsdybde og kontinuitet: Området har vært brukt kontinuerlig gjennom lang tid. Det er registrerte steinalderlokalteter på øya, de eldste gardene ble ryddet i eldre jernalder, og vi finner kulturspor fra ulike epoker fram til i dag. Vi finner gamle kulturmarker som er i bruk i dag og rester av beite- og slåttemark som fremdeles bærer preg av tidligere tiders bruk. Samtidig setter nye driftsmåter i landbruket også sitt preg på landskapet i dag.

Representativitet eller særpreg: Helgøya er et område som representerer storgårdsmiljøet på Østlandet. Mange husmannsplasser og arbeiderboliger, som historisk er knyttet til gardene, viser også en del av denne historien.

Formidlingsverdi: Nettverket Midt i Mjøsa BA er en sammenslutning av ulike tilbydere av produkter og landbruksbasert reiseliv på Nes og Helgøya, som tilbyr kultur, opplevelser og/eller næring, og de bidrar til å synliggjøre at området er ei attraktiv bygd for tilreisende, næringsdrivende og de som bor der. Helgøya er et populært reisemål for mange. Mye er allerede gjort for å tilrettelegge for rekreasjon og friluftsliv. Det arrangeres guidede turer i regi av Turistforeningen. Det er også laget en «biesti», for å spre kunnskap om bier, deres liv og honningproduksjon.

Planer for tiltak i området

- Rydde og ta i bruk gammel beitemark og arealer for slått
- Skjøtsel av kantvegetasjon
- Skjøtsel av alléer og enkelttrær, samt replanting av alléer
- Opprensning og vedlikehold av artsrike dammer
- Istandsetting og vedlikehold av bygninger. Bygningsmassen på Helgøya er i hovedsak god stand, men det kan være bruk for noe midler til f.eks. bygninger som ikke lenger er i bruk eks smier og redskapshus. Husmannsplasser eller strandsitterstuer er også kulturmiljøer vi vil ta spesielt vare på
- Skilting til Helgøya fra E6
- Rydding og merking av stier

3.3 Finnebosettinger på Finnskogen

Finnebosettinger på Finnskogen, Våler, Åsnes, Grue og Kongsvinger kommuner, Hedmark	
Landskapstype	Åslandskap med skogsgårder og setre med opprinnelse i den skogfinske kulturen
Landskapsregion	7. Skogtraktene på Østlandet
Jordbruksregion	3. Sør og Østlandets skogtrakter
Areal	I kjerneområdene ca 6700 daa

Øvre Berget på Gravberget. Foto: Birger Nesholen, Norsk skogfinsk museum

Beskrivelse av området

Grenseområdet i nordre Värmland og østre deler av Hedmark kalles for Finnskogen, og har navn etter finske innvandrere – kalt skogfinner – som bosatte seg her på 15- og 1600-tallet. De drev den særpregete og ekstensive jordbruksformen svedjebruk, med dyrking av rug på brent granskogsmark. Landskapet er preget av skogkledde åser og ller med kulturelementene spredt som små øyer i landskapet. Skogfinnene bosatte seg på de stedene som var best med tanke på klima og vekstforhold. Avstandene mellom torpene er ofte stor.

Det er på og nær finnetorpene en finner de mest artsrike områdene på Finnskogen. En rekke bruk på Finnskogen regnes som skogfinske selv om de mest karakteristiske bygningene mangler. Mange har fortsatt et karakteristisk preg ut fra landskaps- og tunforhold og en alderdommelig funksjonsoppdeling i småhus. Finnskogen har også en rik immateriell kulturarv i form av skogfinsk språk, person- og stedsnavn, folketro, tradisjoner knyttet til drift og håndverk m.m. Det er vanskelig å finne alle biologiske og kulturhistoriske elementer knyttet til

finnebosetting i samme, mindre avgrensede område. Derfor er tre grender og tre torp valgt ut som kjerneområder som skal representere den skogfinske kulturen, og som er prioritert for tiltak. I tillegg åpnes det for å støtte noen tiltak i hovedområdet (Finnskogen i de 4 kommunene). Kjerneområdene er:

- *Gravberget* - skoggrend i Søndre Hemberget i Våler kommune
- *Possåsen* - skoggrend langs riksgrensen, Åsnes kommune
- *Furuberget* – torp med to bruk i Åsnes kommune
- *Hytjanstorpet* i Grøsets seterskog i Grue kommune.
- *Jammerdalen* - skoggrend vest for Møkeren i Kongsvinger kommune.
- *Abborhøgda* - torp i Varaldskogen i Kongsvinger kommune.

Abborhøgda er fredet i Statskogs verneplan. I tillegg er Hytjanstorpet og Furuberget blant aktuelle torp som vurderes for fredning i Riksantikvarens fredningsstrategi.

Det er få spor etter svedjebuk i dag. Driftsformen gikk tidlig over til ordinært jordbruk, med dyrking av rotfrukter, poteter og korn på små åkerlapper, samt slått og beite. Samlet er det i dag 138 grunneiere, 32 gårdsbruk og 6 drivere i områdene.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Finnskogen som helhet har stor verdi som det sentrale området for skogfinsk bosetting i Norge. Landskapet preget av skog og torp med stor avstand seg imellom avspeiler driftsformen svedjebuk. Spredte hytter i skogkledte områder fremtrer i liten grad som forstyrrende.

Tidsdybde og kontinuitet: Stor tidsdybde knyttet til fornminner, tidlig landbruk og setring, skogfinsk jordbruk og eldre og moderne skogbruk.

Representativitet eller særpreg: Områdene er representative for Finnskogen, og er unike i nasjonal sammenheng, med særpregede skogfinske tun og smågrender med tilhørende byggeskikk og spor etter drift. Skogfinnene har status som nasjonal minoritet i Norge.

Formidlingsverdi:

Det er stort potensial for formidling om finneinnvandringa og skogfinnenes bruk av landskapet. Finnskogleden følger en viktig kommunikasjonsåre for finnene som bosatte seg her på 1600-tallet. I tillegg går den historiske vandreruta Finnskoggrunden mellom finntorpene rundt Møkeren. Disse er mye brukt av fotturister. Finnskogdagene er et årlig kulturarrangement som trekker mange besøkende. Norsk skogfinsk museum fungerer som knutepunkt og pådriver for skogfinsk kultur og har i oppgave å utforske og formidle skogfinnenes særegne kulturarv.

Planer for tiltak i området

- Skjøtselsplan for arealer som skal ryddes. Rydding av gjengrodde beiter, gjerding av beiter og økt antall beitedyr. Rydding av arealer for slått
- Det er behov for biologiske registreringer i Possåsen
- Skjøtselsplan for kulturminner. Tilstandsvurdering, forslag til tiltak og kostnadsoverslag for bygninger. Beite for å skjøtte og synliggjøre gravminner, steingjerder, rydningsrøyser m.m.
- Samarbeid med Norsk skogfinsk museum om formidling. Merking og vedlikehold av stier i samarbeid med grunneiere
- Tiltak for å utvikle dagens landbruk og samtidig ivareta hensyn til eksisterende verdier

3.4 Stølsvidda

Stølsvidda, Nord-Aurdal og Vestre Slidre kommunar, Oppland	
Landskapstype	Seterlandskap med "viddekarakter" og preg av aktiv drift
Landskapsregion	14 Fjellskogen i Sør-Norge
Jordbruksregion	5 Fjellområdene i Sør-Norge
Areal	34 800 daa, inkludert 13 500 daa jordbruksareal

Strøstølane i Vestre Slidre. Foto: Kari Stensgaard, NIBIO

Skildring av området

Stølsvidda er eit stort samanhengande stølsområde på fjellet mellom Hemsedal og Valdres, der stølslane ligg konsentrert i grender, lokalt kalla stølslag. Områdegrensa er trekt slik at ho i hovudsak følger eiendomsgrensene for sameigene og statsallmenningen. Driftsforma med mjølkeproduksjon basert på omfattande bruk av utmarksbeite er framleis aktiv. På grunn av beitebruken og den sterke utnyttinga av tre og busker til brensel i tidlegare tider er store deler av landskapet framleis ikkje tresett.

Stølsdrifta i dette området har fleire hundre år gamle tradisjonar. Vi har dateringar frå andre område som syner at den historiske forma for seterdrift her går attende til overgangen mellom mellomalder og nyare tid (1400-1500-tallet). Den største aktiviteten i dette området har nok likevel vore på 1700- og 1800-talet. Den vanlegaste forma for stølsbruk i Valdres har vore eit såkalla "fullseterbruk", der både folk og dyr ligg på stølen heile sommaren.

Byggeskikken er representativ for dei midtre bygdene i Valdres. Dei fleste stølane har sel, fjøs og løe. Dei eldste husa er i laft og stavverk, sela er ofte panelte og måla. Fleire naust er bevarte, men etter løene på dei tidlegare uslåttane er det mest stadnamn og tufter tilbake.

På bakgrunn av kulturlandskapsmosaikken i seterregionen i Oppland kan ein generelt seie at desse landskapa er viktig for naturmangfaldet. Stølsvidda har desse verdiane i svært stor grad, med kulturmark i alle gradientar av driftsintensitet og hevdtilstand.

Ein del av området har status som Nasjonalt verdifullt kulturlandskap frå 1994. Det vart òg peika ut som eit av 13 norske område i prosjektet «Biotopvern i Norden» frå 1989.

Korleis oppfyller området dei grunnleggande kriteria?

Heilskapleg landskap: Området er eit samanhengande, heilskapleg «videområde» der setrene stort sett ligg samla i stølsgreider spreidd i området. Blant seterbygningane ligg fleire stader hytter, stort sett eldre og av avgrensa storleik. Ein del seterhus er oppgraderte og ombygde. Vegsystemet har god standard og er dermed òg meir prega av moderne linjeføring og oppbygging enn eldre setervegar.

Tidsdjupne og kontinuitet: Omfattande spor etter jarnutvinning og ein jarnalderbuplass syner stor tidsdjupne. Seterdrifta går truleg attende til seinmellomalderen, og omfanget og strukturen på seterdrifta slik ho var på sitt høgdepunkt i andre halvdel av 1800-talet er lett å oppfatte.

Representativitet eller særpreg: Stølsvidda er eit nøkkelområde som representant for seterlandskapet i Valdres - den regionen i Noreg og Europa som har hatt klart størst omfang av seterdrift. Området har framleis den største konsentrasjonen av aktive setrer i Noreg.

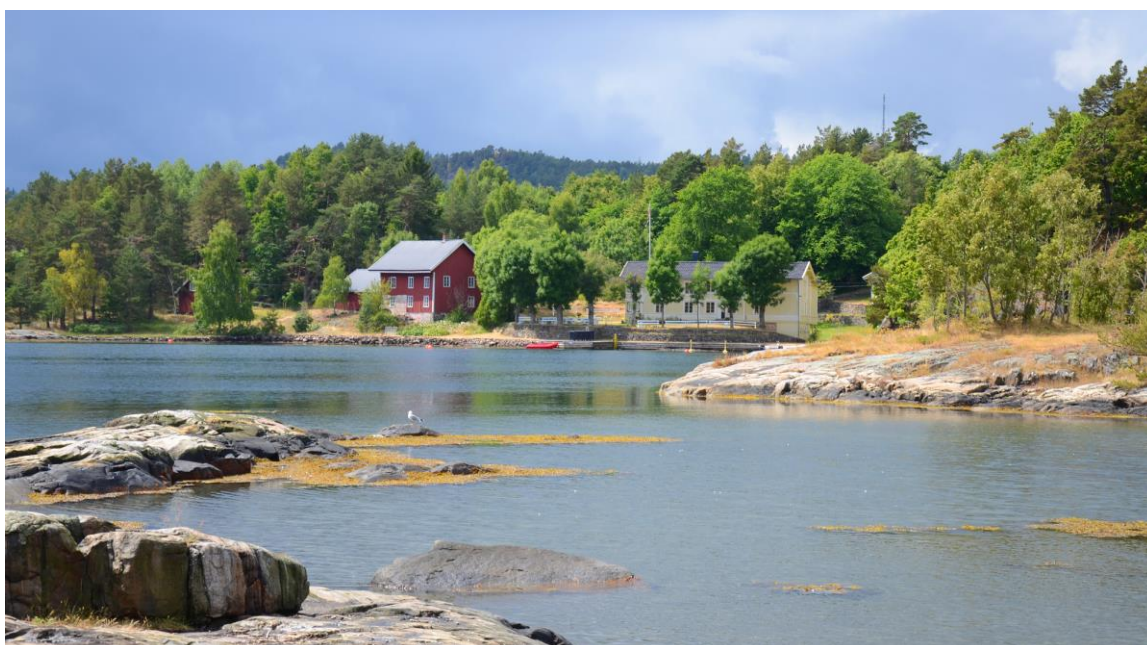
Formidlingsverdi: Området er oversiktleg, godt tilgjengeleg og eit populært turistmål, som òg ligg nær andre turistområde i Valdres og Hallingdal. Landskapet er lett å lese og har bygningsmiljø som er prega både av eldre og nyare driftsmåtar. Det vert drive seterturisme basert på aktiv drift og formidling av denne.

Planar for tiltak i området

Sikring av at drift av areal og bruk av utmarksbeite held fram har høg prioritet. Krattknusing og hogst for å avgrense gjengroing har vore og vil vere eit satsingsområde. Gjerding, med fokus på tradisjonelle gjerde i spesielt verdfulle kulturmiljø, vil vere viktig for å sikre bruk av areal og styre beitedyra. Det er stort behov for at bygningar vert tekne vare på. Her vil ein gjere ei prioritering med utgangspunkt i bygningstypar, spesielt sjeldne eller autentiske bygningar og spesielt heilskaplege bygningsmiljø etter nærare vurdering.

3.5 Furøya

Furøya, Tvedestrand kommune, Aust-Agder	
Landskapstype	Øylandskap med tidligere landsted for skipsreder
Landskapsregion	1 Skagerakkysten
Jordbruksregion	1 Kysten fra Sør-Norge til Nordland
Areal	270 daa

Furøya. Foto: Øivind Berg / SSR

Beskrivelse av området

Området omfatter de to nærliggende øyene Furøya og Hestøya i Tvedestrandsfjorden. Furøya var fra 1758 til 1947 i privat eie av skipsrederfamilien Smith i Tvedestrand. Området ble brukt som fritidseiendom, og hageanlegget hadde derfor stor betydning. Fortsatt ses hagens hovedtrekk, de arkitektoniske oppbygde terrassesystemene, frukthagen og de store kylla (styva) asketrærne foran hovedbygningen.

Innmarksarealene ble i stor grad brukt til grasproduksjon og utmarka ble brukt til beiter av storfe. På 1960-tallet ble både inn- og utmarka på Hestøya beitet av sauer. Fordelt på mange små og større teiger har det vært dyrket ca 50 daa på øyene her. Den tradisjonelle drifta opphørte på Furøya og Hestøya i 1972. De siste 20 årene har det vært gjennomført et omfattende restaureringsarbeid på øya. Jordbruksarealene drives i dag av et lokalt firma, som har beitedyr på øya og skjøtter vegetasjonen ellers.

Gårdsanlegget på Furøya består av i alt 8 bygninger, hvorav hovedhuset og gjestehuset er de mest iøyenfallende. På Furøya har små åkerlapper og innmarksarealer blitt skjermet fra

beitingen med et omfattende system av steingjerder. I tilknytning til utmarksbeitet finnes det flere oppbygde brønner for drikkevann til husdyra. Mange av bygningene, oppdyrking av jorda og tekniske installasjoner knyttet til drifta er utført av sjøfolk som bodde på øya om vinteren, da seilskutene til Smith lå ved øya i vinteropplag. På 1960-tallet ble det etablert et arboret på øya, med mange fremmede treslag.

Det finnes flere verdifulle naturtyper på Furøya og Hestøya, bl.a. slåtteeenger, artsrike strandenger og tørrberg samt hagemark i bl.a. rik edelløvskog. Furøya og Hestøya innehar et helhetlig og nær intakt kystkulturlandskap som i økende grad de siste tiårene har gjenopptatt tradisjonell drift med rydding, slått og beiting.

Området ble vurdert som verdifullt i Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap på 1990-tallet. I 1993 ble hele området ervervet av Direktoratet for Naturforvaltning (nå Miljødirektoratet). Bygningene og hageanlegget, ca 55 daa, ble solgt videre til Riksantikvaren. I 2013 kjøpte Tvedestrand kommune og Aust-Agder fylkeskommune bygningene og hageanlegget. Fra 2014 er det interkommunale selskapet Furøya IKS eier. Øya og alle bygningene er fredet i medhold av kulturminnelovens §§ 15 og 19.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Området er vurdert som verdifullt som et større, intakt og variert øyområde. Et mangfold av naturtyper, deriblant hagemark, slåttemark og strandenger, og varierte kulturminner som steingjerder, bygninger og steinbrønner, danner et helhetlig og særegent kulturlandskap.

Tidsdybde og kontinuitet: Den opprinnelige strukturen som ble etablert på 17- og 1800-tallet er delvis intakt. Etablering av et arboret på 1960-tallet endret deler av strukturen, men de siste 20 årene har det skjedd et omfattende restaureringsarbeid som har gjenopprettet tidsdybden i landskapet. Driften har hatt et opphold fra 1970-tallet til 1990-tallet.

Representativitet eller særpreget: Området har en spesiell bebyggelse og historie knyttet til skipsrederkulturen på Sørlandet på 17- og 1800-tallet, med en arealbruk representativ for kuperte øyer i denne regionen. Det utgjør samtidig en sjelden natur- og kulturperle. Det ruvende herskaps huset står i kontrast til en mer nøysom forpakterbolig, og viser et sosialt skille typisk for denne tiden.

Formidlingsverdi: Området er statlig sikra friluftsområde. Hele øya brukes mye av skoler og barnehager, og restauranten i hovedhuset har godt besøk i sommerhalvåret. Forpakterboligen er nå turistforeningshytte og brukes hele året. I forbindelse med Kystkulturuka, arrangeres hvert år en slåttedag. Øya er tilrettelagt for båtturister, og hagen brukes hvert år til konsertarena. Den omfattende bruken av øya gir store muligheter til formidling. Informasjon om Furøya og kulturlandskapet formidles på egen hjemmeside, www.furøya.no

Planer for tiltak i området

Fortsette restaurering av slåttemark og skjøtsel av strandeng- og strandberg-vegetasjon. Istandsette bygninger, steingjerder, hagemurer, veier og rennegarder. Gjerding for beiting, fjerne fremmede arter og formidling.

3.6 Hamrabø-Mokleiv-Klungtveit

Hamrabø-Mokleiv-Klungtveit, Suldal kommune, Rogaland	
Landskapstype	Hei- og skoglandskap med gardar og stølar
Landskapsregion	23 Indre bygder på Vestlandet
Jordbruksregion	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag
Areal	28 000 daa, inkludert 706 daa innmark

Hamrabø. Foto:© Jarle Lunde/SuldalFoto.no

Skildring av området

Området består av tre grender med intakte heigardar i dei bratte liene langs Suldalsvatnet. Gardane strekkjer seg frå vatnet opp til stølane høgare oppe i heia. Funn i utmarka tyder på at det kan ha vore jordbruksdrift og busetting i området allereie i jernalderen. Området har framleis sterkt preg av eldre, tradisjonelle driftsformer og har eldre bygningar og tun som til dels er godt bevarte. Kjerneområda for satsinga ligg i stor grad kring innmarksareal med tilhøyrande bygningar, slåttemark med kydestuvar (styvingstre) - og areal med bygningar kring stølane.

På Hamrabø er det 5 bruk, som driv frå svært ekstensivt til noko meir intensivt. Gardbrukarane driv med mjølkeproduksjon, sau, purker og smågris, og i tillegg med småkraftverk og turisme. Inntil heilt nyleg blei det slege med ljå. I dag er tohjulingen i drift på bratte areal kvart år. Bruka ligg i brattlendt terreng og er tungdrivne. På Klungtveit og Mokleiv er store område gjerda inn og nytta til sauebeite. Husa og området vert nytta til gardsturisme, mellom anna i

form av arrangerte pilegrimsvandringar i samarbeid med Den norske kyrkja. I begge desse områda er det mange kydlestuvar som vert skjøtta jamleg.

Området er rikt på naturbeitemarker, i tillegg finst hagemarker, haustingsskog, slåttemarkar og eit stort tal kydlestuvar. Det bratte landskapet er kultivert med murar, veiter, steingardar, stiar, trapper og rydningsrøyser gjennom svært lang tid. Tun og mange bygningar er bevart i tradisjonell stil.

Korleis oppfyller området dei grunnleggande kriteria?

Heilskapleg landskap: Området inneheld ei stor breidde av interessante bygningar, vegar, kulturlandskap og natur. Samla utgjer dette ein viktig og god heilskap – i eit landskap som strekkjer seg frå Suldalsvatnet, opp lier, i kvelvar og dalar og like opp til stølsmiljø i høg fjell der òg landskapet vekslar mellom sletter, knausar og bratte fjell.

Tidsdjupne og kontinuitet: Det har vore full gardsdrift i området i hundrevis av år, truleg tilbake til mellomalderen. Einskilde funn kan tyde på at området har vore brukt allereie i forhistorisk tid. Området ber framleis sterkt preg av eldre, tradisjonelle driftsformer, landskap som er kultivert gjennom generasjonar og godt bevarte bygningar.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for heilandskap og fjellgards-miljø på Vestlandet. Særpreg er mellom anna det store talet kydlestuvar, som truleg omfattar fleire tusen. Området er unikt i sin region då desse fjellgardane står i sterk kontrast til kva folk elles forbind med landbruk i Rogaland.

Formidlingsverdi: Området ligg i direkte tilknytning til nasjonal turistveg Ryfylke Rv13 som går gjennom området. Dermed er det høve for interesserte å stanse og sjå. Det går mange turstiar frå gardane i området og innover i Suldalsheiane. Fleire av gardane driv turisme, mellom anna pilegrimsvandringar i samarbeid med Den norske kyrkja.

Planar for tiltak i området

Ei hovudprioritering er å sikre eit aktivt landbruk som tar vare på verdiane i området. Dette inneber konkrete tiltak som gjerding, aktiv kydning i hausteskog og hagemark, drenering, slått i slåttemarkene, rydding av småskog og istandsetting av fleire bygningar og kulturminne i landskapet. I dette arbeidet er det fokus på vidareføring av tradisjonar og andre erfaringar.

I området er det ganske omfattande røynsler med formidling, informasjon og popularisering av dokumentasjon. Det skal satsast vidare på turisme og formidling, med utbetring av parkeringsareal og stiar. Vidare vil ein fokusera på produksjon av kjøt med høg kvalitet frå eit verdfullt landskap. Her ligg det eit unyttet potensial for næringsutvikling basert på dei samla ressursane på enkelte av gardane.

3.7 Ullensvang

Ullensvang, Ullensvang kommune, Hordaland	
Landskapstype	Fruktdyrkingslandskap ved fjorden
Landskapsregion	15 Lågfjellet i Sør-Norge 23 Indre bygder på Vestlandet
Jordbruksregion	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag
Areal	180 000 daa (inkl. 45 000 daa fjord, 9500 dyrka jord og 3900 daa innmarksbeite)

Lofthus i Ullensvang. Foto: Niels Johansen/Hotel Ullensvang

Skildring av området

Området ligg i Ullensvang herad ved Hardangerfjorden og ytre Sørfjorden. I aust ligg Hardangervidda, i sørvest Folgefonna og lågfjellet mellom Sørfjorden og Jondal. Her er landskapet gjennom hundreår forma av at fruktdyrking har vore ei viktig driftsform for bøndene. Vi har valt ut tre kjerneområde i dette store området; Vines, Aga og Lofthus/Opedal.

Kulturminna på Lofthus, klyngetunet på Aga og ferdselsvegane til fjellet er framstående i nasjonal samanheng. Landskapet har stor opplevingsverdi. Det dramatiske landskapet med fjell, bre, fossar og fjord, står i sterk kontrast til dei milde fruktbygdene.

Strandstaden Lofthus er markant til stades og gjev variasjon til landskapet. Landskapet er mellom dei mest sentrale motiva i norsk nasjonalromantisk kunst. Frå Utne mot Alsåker er fjorden vidare. Mellom Lothe og Alsåker er fruktlandskapet mykje likt det ein finn ved

Sørfjorden - kulturen og dyrkinga er lik. Likevel er det eit meir mangfaldig landskap ved at det er fleire teigar med teknologi frå ulike epokar. Landskapet stig ikkje like bratt frå sjøen alle stader. Det er meir strandsone og småkupert. Bygdene ligg etter kvarandre langs fjorden og kjem til syne når ein svingar rundt neste odde.

Det biologiske mangfaldet i dei gamle frukthagane er større enn i dei nye. Trea er av ulike sortar og av ulike klonar. Høg alder gjev gode tilhøve for sopp, lav, mose, insekt og fuglar.

Det er aktiv satsing på å stadig utvikle fruktproduksjonen for å oppretthalde den gode økonomien i næringa. Produksjonen er arbeidsintensiv, med mykje aktivitet på gardane og mange folk i arbeid i landskapet. Sjølv om fruktproduksjonen har moderne driftsmetodar, har han ei rik historie som også er av betydning i dag, til dømes for marknadsføring.

Korleis oppfyller området dei grunnleggande kriteria?

Heilskapleg kulturlandskap: Området har ein storslagen natur med Sørfjorden, Folgefonna og fjellområda mot Hardangervidda som ramme. Kontrasten mellom det vertikale og horisontale skaper eit klart definert storskala landskap. Frukthagane ligger som perlar på ei snor langsetter fjordsystemet.

Kontinuitet og tidsdjupne: Området har lange tradisjonar for landbruk. Fruktdyrkinga har ei kontinuerleg historie attende til 1200-tallet, til det som vert kalla vogga til fruktdyrkinga i Hardanger. Området er rikt på kulturminne frå steinalder til nyare tid.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for mykje av landbruket og særleg fruktdyrkinga i fjordane på Vestlandet, der landet stig bratt opp frå fjord til snaufjell og bre. Dei fleste stader ligg bygdene meir spreidde. Det unike med akkurat dette området er kontinuiteten i landskapet. Ein kan vandre frå ei bygd til den neste gjennom frukthage etter frukthage.

Formidlingsverdi: Turismen i området har lange tradisjonar. Her kom det engelske turistar i byrjinga av turismen i Noreg. På slutten av 1800- og byrjinga av 1900-talet vart det bygd store turisthotell. Turismen spelar framleis ei stor rolle. Området er godt tilgjengeleg.

Planar for tiltak i området

Området er stort, og det er viktig å sette av tid til ein god prosess og felles visjon for området. Heile området har status som utvald og alle føretak kan søke om midlar frå *Utvalde kulturlandskap* og bruke statusen i marknadsføring og anna. Tiltak innanfor kjerneområda vil likevel verte prioriterte framfor tiltak utanfor kjerneområda.

- Skjøtsel av randsonene til fruktproduksjonen kan vere viktig.
- Formidling. Det er mange vegar inn i området og det er mykje turisme. Derfor vil det å formidle verdiane ha høg prioritet.

3.8 Midtre Lærdal

Midtre Lærdal, Lærdal kommune, Sogn og Fjordane	
Landskapstype	Dallandskap med tydeleg U-dal og flat dalbotn prega av aktivt jordbruk, omgitt av steile fjell
Landskapsregion	23 Indre bygder på Vestlandet
Jordbruksregion	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag
Areal	Totalt 39 000 daa (inkl. 19 000 skog og utmark)

Utsikt sørover Lærdalsdalføret frå Løberghaugen, Ofta. Foto: © Leif Hauge

Skildring av området

Midtre Lærdal ligg inst i Sognefjorden og har til alle tider fungert som eit knutepunkt og viktig ferdselsåre mellom Aust- og Vestlandet, der fjellovergangane Filefjell og Hemsedalsfjellet leier over til høvesvis Valdres og Hallingdal. Gamle vegsystem fortel om hyppig ferdsel. Det utvalde området omfattar eit lengre strekke av dalbotnen i Lærdal, og omfattar fleire grender, ei rekkje kulturminne og biologisk verdfulle område. Midtre Lærdal er eit stort geografisk område med mange grunneigarar. Borlaug, Borgund-Seltun, Stuvane-Raa, munningen av Tynjadalen og Ofta-Hauge-Molde er dei fem kjerneområda i det utvalde området.

Spesielt kjent er kongevegen/historiske vegar, med den særmerkte Vindhellavegen, og dei omfattande systema av vatningsveiter. Borgund stavkyrkje ligg òg i området. Tradisjonsrike gardsmiljø og lokalitetar med særlege biologiske og kulturhistoriske verdiar ligg side om side

med moderne bygningsmiljø og infrastruktur. På gardane i dalføret vert det drive aktivt og moderne jordbruk.

Dalen er prega av gode lokalklimatiske forhold. Saman med lett driven sandjord gjer det gunstige klimaet at våronna startar tidlegare her enn elles i distriktet. Det er gode forhold for dyrking av gras, korn, grønsaker, potet, frukt og bær. Det er ei innovativ satsing innan grøntnæringa. Her er store utmarksområde med gode beite for husdyr. Det vert drive med sau, geit, storfe (mjølkeproduksjon og kjøtt), mink, honningbier, alpakka, gris. Det finst også hjortefarm i området.

I heile området finst slåttemarkar, naturbeitemarkar, hagemarkar, haustingsskog og artsrike vegkantar. I tilknytning til desse finst eit til dels svært stort artsmangfald med innslag av sjeldne og sårbare artar. Det er mange funn av sjeldne og raudlista artar av lav, sopp og insekt i området.

Korleis oppfyller området dei grunnleggande kriteria?

Heilskapleg kulturlandskap: Området er heilskapleg og strekker seg frå fjordbotnen til overgangen mellom dalbotnen og fjellet. I dette strekket finn vi tradisjonsrike gardsmiljø og lokalitetar med særleg biologisk og kulturhistorisk verdi i mosaikk med moderne produksjonsareal og bygningsmiljø og infrastruktur.

Kontinuitet og tidsdjupne: Ferdselshistorie og agrare strukturar med eit tidsspenn frå yngre steinalder/bronsealder til notid utgjer to raude trådar i det heilskaplege kulturlandskapet. Dalføret vart tidleg teke i bruk av folk, og det er dokumentert spor etter jordbruksdrift tilbake til yngre bronsealder. Sannsynlegvis er ho langt eldre. Fleire av kulturmarkene, særleg naturbeitemarkene og slåttengene har truleg svært høg alder. På gardane i dalføret vert det framleis drive eit aktivt og moderne jordbruk som er i stadig utvikling.

Representativitet eller særpreg: Dei ulike kulturmarkene, særleg tørrbakkane med sine artar, og kulturmiljøa er typiske for indre dalar på Vestlandet. Det tørre klimaet gjer området særprega sett opp mot resten av Vestlandet og har m.a. resultert i dei store vatningssystema.

Formidlingsverdi: Landskapet vert opplevd av mange og det er lett tilgjengeleg som reisemål. Det ligg langs gjennomfartsvegen E16 mellom Oslo og Bergen, og riksveg 5, og dei mange kjerneområda ligg lett tilgjengeleg for dei som vil stoppe. Det er eit mykje brukt ekskursjonsområde for undervisningsinstitusjonar. Eit rikt tilfang av foto frå pionerfotografane gjev stort potensial for formidling.

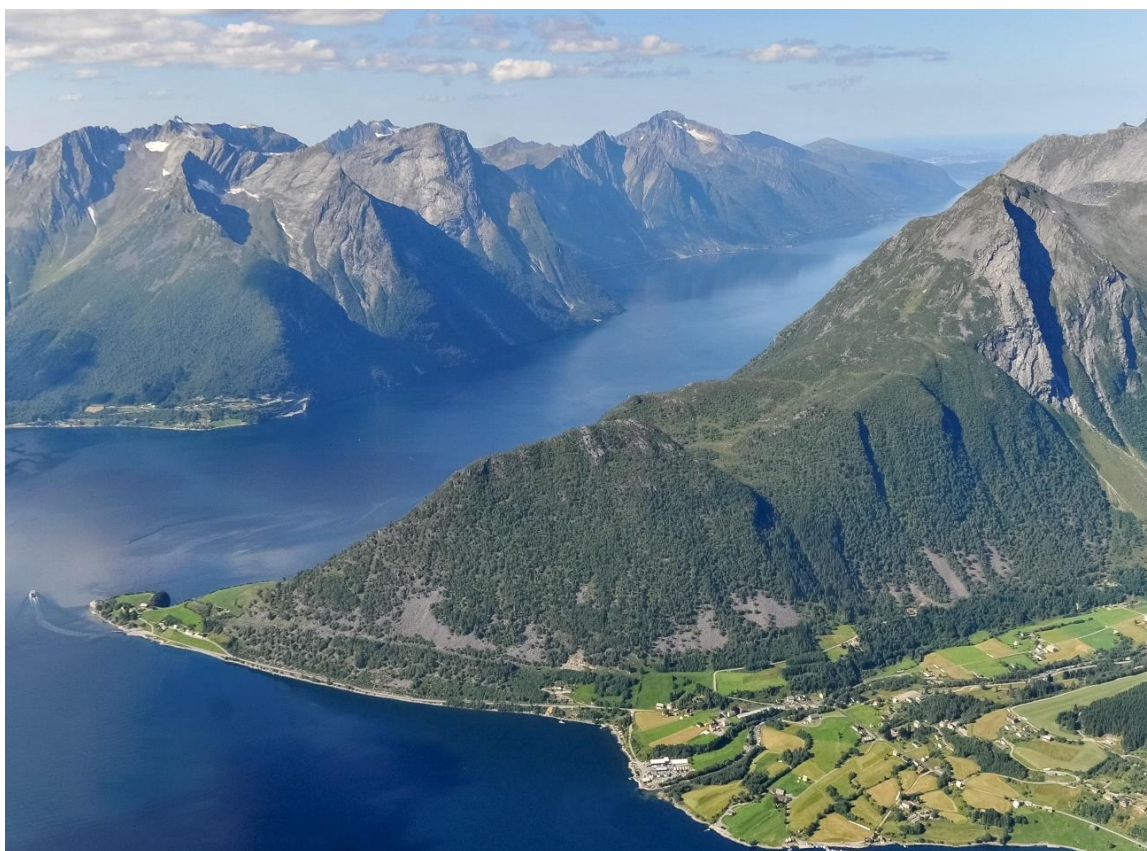
Planar for tiltak i området

Aktuelle tiltak for restaurering og skjøtsel vil i grove trekk vere følgjande:

- Istandsetting og vedlikehald av bygningar og av andre bygde element, til dømes gamle vegstrukturar, vatningsveiter, bakkemurar, steingardar, rydningsrøyser, stiar, klopper, inkludert fjerning/rydding av uønskt vegetasjon.
- Årleg skjøtsel av dei mest verdifulle areala vil m.a. omfatte manuell rydding av vegetasjon, styrt beiting med storfe, sau og geit, samt maskinell slått med tilhøyrande for- og etterarbeid. I nokre høve kan det vere aktuelt med ljåslått.
- Det vil vere behov for å fjerne gamle gjerde og setje opp nye for å kunne styre beiting.

3.9 Norangsdalen-Hjørundfjorden

Norangsdalen-Hjørundfjorden, Ørsta kommune, Møre og Romsdal	
Landskapstype	Fjordlandskap med trong fjord og bratte fjell med delvis veglause gardar
Landskapsregion	22 Midtre bygder på Vestlandet
Jordbruksregion	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag
Areal	76 000 daa landareal

Urkebygda ved Norangsfjorden i forgrunnen, hovudfjorden Hjørundfjorden bak. Foto: Per Urke

Skildring av området

Den lange og smale Hjørundfjorden går sør-søraust frå Storfjorden til bygda Bjørke inst i fjorden, omkransa av bratte fjell som enkelte stader er brotne opp av mindre dalføre. På austsida går Norangsfjorden inn til den tronge Norangsdalen. Busetnaden i dag er konsentrert i større bygdelag i dalføra som har utløp ved fjorden, og her er jordbruket modernisert. Mange av dei andre spreidde bruka ligg brattlendt til, er utan vegsamband og no fråflytta. Dei vitnar om ein busetnad vi i dag vil kalle marginal, men som var basert på rike utmarksressursar i fjord og fjell.

Området viser stor variasjon i topografi og naturtypar, og spenner frå fjord til fjell. Her er fleire store lokalitetar med rik edellauvskog som i stor grad har vore nytta som beiteskog og hausting

av lauv. Nokre har innslag av slåtteng. Her er naturbeitemarkar med eit høgt mangfald av karplantar, insekt og sopp. Hevdtilstanden varierer ein del, frå attgrodde bjørkeskogslier ovanfor Øye, til godt beita rasmarksenger i Norangsdalen, og delvis også i Urkedalen. Det er registrert raudlista artar: fuglar som storspove og vipe, treslag som ask og alm og plantar som kvit skogfrue, skogfredløs og solblom. Det er naturreservat på Gjevenesstranda og Barlindneset.

I landskapet finst fleire fornminneområde og spor etter tidleg dyrking, t.d. gravrøyser, åkerterrassar og rydningsrøyser. Området har eit høgt tal verneverdige bygningar knytt til busetting og drift på gardar og setrer. Her er òg hustufter, naust, båtstøer, steingjerde, bakkemurar, nyare rydningsrøyser, gamle vegfar og bruer. Landskapet langs fjorden er rasfarleg og busetnaden måtte leggjast der det var trygt. Klyngetunet på Finnes er eit døme på det og er eit av dei få bevarte klyngetuna som framleis er busett. Bakketunet i Hjørundfjorden er freda. På slutten av 1800-talet vaks det fram ein tettstad med dampskipskai på Sæbø. Busetnaden her speglar den kulturhistoriske utviklinga av ein tettstad ved fjorden. Hotel Union på Øye frå 1890-åra vitnar om tidleg turisme i fjordane.

Det er om lag 130 gardsbruk i området, 35 av dei er i drift. Her er mjølkeproduksjon på ku og geit og kjøtproduksjon på storfe og sau.

Korleis oppfyller området dei grunnleggande kriteria?

Heilskapleg kulturlandskap: Natur- og kulturlandskapet dannar ein heilskap der marginale jordressursar ved fjord og i dal, utmarksressursar og fjordfiske har gjeve grunnlag for busetnad ved foten av bratte lier og fjell, og der den naturgitte ramma framhevar og forsterkar dei menneskepåverka elementa i landskapet.

Kontinuitet og tidsdjupne: Området har ei stor tidsdjupne knytt til busetnad og drift, med kulturminne attende til steinalderen, rik bygningsarv og spor etter jordbruk og utmarksaktivitet som beiting og slått.

Representativitet eller særpreg: Området er representativ for eit fjord- og dallandskap på Vestlandet, der mykje av historia er knytt til naturen og naturkreftene. Vekslinga mellom natur- og kulturlandskapet, i tid og rom, gir landskapet særpreg.

Formidlingsverdi: Landskapet inneheld rike natur- og kulturmiljø, som gjer området opplevingsrikt, attraktivt og svært godt egna til formidling. Området har ein sentral liggjestad på Sunnmøre, og stor verdi for rekreasjon og reiseliv, mellom anna knytt til besøk av Hurtigruta. Området har eit aktivt kulturvernlag.

Planar for tiltak i området

For å skjømte viktige naturbeitemarker er det trong for ein del rydding og å få inn fleire beitedyr i området, samt å fjerne framande treslag. Skjømtsel av andre naturtypar vil òg verte vurdert. Ein ønsker vidare å gjennomføre ei tilstandsvurdering av kulturminne, som grunnlag for vidare arbeid med istandsetting, synleggjering og ny bruk, samt å kartlegge immateriell kulturarv. Ein ønsker òg å fremme ønska aktivitet og unngå uønska aktivitet gjennom bruk av plan- og bygningslov og andre lovverk og arbeide vidare med næringsutvikling.

3.10 Kleivgarden-Sliper-Detli

Kleivgarden-Sliper-Detli, Oppdal kommune, Trøndelag	
Landskapstype	Bratt dallandskap med høytliggende gårder og setre
Landskapsregion	27 Dal- og fjellbygdene i Trøndelag 16 Høgfjellet i Sør-Norge
Jordbruksregion	4 Sør-Norges dal- og fjellbygder 5 Fjellområdene i Sør-Norge
Areal	17 000 daa inkludert 1400 dekar jordbruksareal

Fra Sæter-setra med blant annet sidet trønder- og nordlandsfe. Foto: Arnvid Sæther

Beskrivelse av området

Området er ei bratt dalbygd lengst vest i Oppdal, på grensa mot Sunndalen i Møre og Romsdal, med gårdsbruk, seterhus og spor etter husmannsplasser. Det er aktiv jordbruksdrift i området, der husdyrproduksjon med sau og storfe i hovedsak drives økologisk. Flere av brukene har investert i driftsbygning og driftsapparat de senere årene. Interessen for å videreføre den tradisjonelle skjøtselen er stor, og grunnleggende viktig for å bevare det store mangfoldet, og hele gårdslandskapet.

Området er trolig det viktigste i Trøndelag for slåttemark, og har i tillegg mange naturbeitemarker. Vegetasjonen er preget av et varmt og tørt klima med kalkrike bergarter, og er artsrik og med et betydelig antall arter som i Trøndelag i hovedsak forekommer i Oppdal. Særlig er tørrbakke- og tørrbergelementene velutviklet og artsrike i Kleivgarden. Flere rødlistede arter blant både karplanter og "beitemarksopper" finnes i engene, i tillegg til en rekke kravfulle og regionalt sjeldne arter.

Det er et betydelig antall bygninger med tradisjonell byggeskikk tilpasset det brattlendte og stedvis rasutsatte området. Bygningene er stort sett godt ivaretatt og består av både gårdsbebyggelse, sommerfjøs og seterbebyggelse. Mange av småhusene, som smier, eldhus og høyløer er også bevart på de fleste gårdene. På Sliper ligger «St. Olavs brønn», bygd opp av gamle steinheller og trolig svært gammel. Den gamle rideveien (kløvstien), trolig fra før vikingtiden, mellom Trøndelag og Mørebygdene gikk gjennom tunet på øver Sliper, og sagnet forteller at hestene til Olav den Hellige drakk av brønnen her. Det er enda tydelige spor etter denne gamle kløvstien flere steder. Kunnskapene om den gamle landbruksdriften er intakt – her er det en videreføring av drift og kunnskap fra generasjon til generasjon, og gamle driftsmåter er godt kjent selv om dagens drivere har prøvd å tilpasse seg litt mer moderne drift.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Området fremstår som et helhetlig landskap med stor variasjon av både naturtyper og ulike typer kulturminner. Samtidig er det et levende landskap med aktiv drift i bratt terreng, som krever ekstra innsats med redskap som f.eks. tohjuls-slåmaskin. Grunneierne er genuint interessert i kulturlandskapsverdiene og har tatt godt vare på dem og unngått større inngrep.

Tidsdybde og kontinuitet: Området har en lang historie – eksempelvis er gården Liabø dokumentert å være i bruk fra eldre jernalder. Tradisjonelle driftsformer har i stor grad blitt holdt i hevd gjennom kontinuerlig drift. Området viser også stor kontinuitet i byggeskikk.

Representativitet eller særpreget: Området er representativt for det brattlendte kulturlandskapet i dalbygdene i Midt-Norge, og er særpreget ved at verdiene knyttet til tradisjonell drift har blitt særdeles godt ivaretatt.

Formidlingsverdi: Moderne drift i et historisk landskap gir stort rom for formidling, både mot skoleverket, forvaltning og publikum. Skolen har engasjert seg med å finne den gamle kløvstien i området, som grunneierne har ryddet, restaurert og tilrettelagt. Området har verdier som kan brukes til markdager og forskning, samt friluftsliv. Beliggenheten i tilknytning til viktige turistområder gir ytterligere potensial for formidling.

Planer for tiltak i området

Fortsette skjøtsel i de 17 slåttemarkene som allerede har skjøtelsplan, og utarbeide planer for naturbeitemarkene. Kartlegging av restaureringsbehov på bygninger og andre kulturminner. Fortsette arbeidet med gamle ferdssårer, rydde rundt husmannsplassene, restaurere en gammel taubane og samle inn immateriell kulturarv.

3.11 Austråttlandskapet

Austråttlandskapet, Ørland kommune, Trøndelag	
Landskapstype	Herregårdslandskap ved Trondheimsfjorden
Landskapsregion	25 Fjordbygdene på Møre og i Trøndelag
Jordbruksregion	6 Fjordbygdene på Vestlandet og i Trøndelag
Areal	Ca 10 000 daa (ikke endelig avgrenset). Fulldyrka 4400 daa, overflatedyrka 15 daa, innmarksbeite 540 daa.

Austråttlandskapet med Austråttborgen og Austrått gård i forgrunnen. Foto: Ørland Kultursenter

Beskrivelse av området

Austråttområdet er et åpent og variert landskap ved utløpet av Trondheimsfjorden, i sørvestenden av Fosenhalvøya. Den historiske herregården Austrått er en av de eldste stormannsgårdene i Norge, sete for sentrale personer i norsk historie siden 1000-tallet. Henrik Ibsens *Fru Inger til Østråt* er en fri dramatisering om hendelser her på 1500-tallet.

Området har lang bosettingshistorie, med de eldste sporene av jordbruksdrift i Ytre Fosen, en bygdeborg fra folkevandringstiden og gravminner fra bronsealder og jernalder. Austråttgodset hadde sin storhetstid på 1500-tallet og er muligens det mest markante kulturminnet i Norge knyttet til føydalsamfunnet og middelalderens norske høyadel. Dagens renessanseborg ble reist for kansler Ove Bjelke i 1650-årene. Kapellet fra 1200-tallet er automatisk fredet. De øvrige bygningene ble fredet i 1923. Borgen brant i 1916, gjenoppbygging og restaurering var ferdig i 1961. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum har det museale ansvaret for borgen, mens Statsbygg forvalter bygningen. Like ved ligger tunet på Austrått gård, siste rest av Austråttgodset. Ørland kommune eier det som er igjen av hovedgården.

Omlandet rundt herregården har beholdt preget fra midten av 1600-tallet, med jaktparken Austråttlunden, herregårdens hage, rester av det som kan være Norges første kjente allésystem og spor etter en renessansehage. Området har ellers en rekke husmannsplasser og eldre gårdsbygninger og tradisjonelle gårdmiljøer fra tiden etter hovedgården ble splittet opp ved utgangen av 1800-tallet. I Austråttlandskapet finnes dessuten spor etter torvtekt, systemer av steingjerder, naust og en rekke gamle ferdselsveier og krigsminner.

Landskapsvernområdet Austråttlunden omfatter lunden og hagen ved borgen. Her er stor variasjon av naturtyper, de fleste av A-verdi: parklandskap, beiteskog, rik edellauvskog, strandeng og strandsump, hagemark og hul eik (utvalgt naturtype). Skogen har en rekke gravfelt fra jernalderen og det er funnet offergaver fra bronsealderen i myrene rundt. Lunden var herregårdens jaktpark og med førbarokke strukturer er den unik i Norge, muligens også i Nord-Europa. Herregårdens gamle mølledam Rusasetvatnet ble gjenskapet i 2017.

Området har 53 gårdsbruk, av disse er 20 i aktiv drift. Landbruksdrifta omfatter melke- og kornproduksjon, sau- og hestehold, samt grønnsaksproduksjon (andelslandbruk).

Austråttlandskapet opplever økt utbyggingspress på grunn av Forsvarets etablering av ny kampflybase på Ørlandet, med søknader om ny bebyggelse i LNFR-områder. De nasjonale miljøinteressene sikres i en kommunedelplan med bestemmelses-områder og hensynssoner.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap:

Landskapet framstår ennå som relativt helhetlig, til tross for en del forandringer.

Tidsdybde og kontinuitet:

Sentral beliggenhet ved kysten og gode forhold for jordbruk har skapt grunnlag for tidlig jordbruksbosetting og for etablering av Austråttgodset, et maktsentrum i middelalderen og tidlig nytid. Det er fortsatt aktiv drift, men i seinere tid er driften mer storskala.

Representativitet eller særpreg:

Austråttlandskapet er særpreget med historie knyttet til maktsenteret Austråttgodset og landemerket borgen, som er et av de mest markante renessanse-byggverk i Norge.

Formidlingsverdi

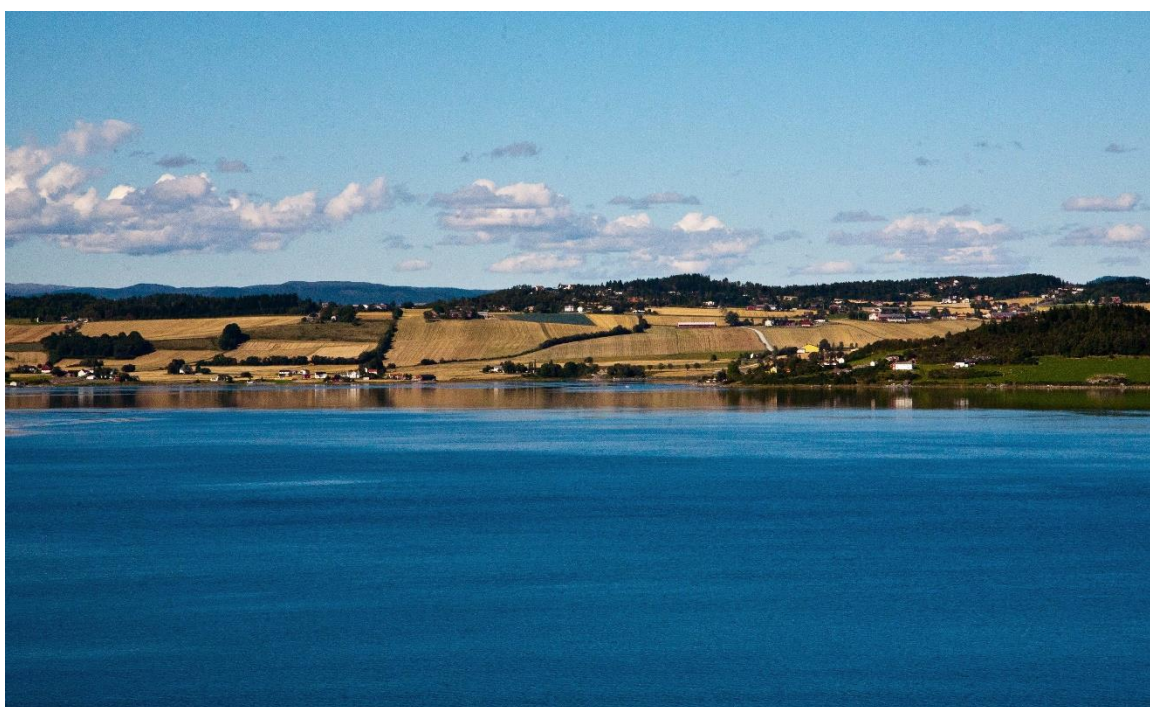
Området er svært godt egna og mye brukt i formidlingssammenheng: byggedager, messer, markeder m.m. Det drives andelslandbruk og planlegges gårdsturisme i området. Kultursenteret i Ørland har et pågående prosjekt om herregårdlandskapet. Det er tilrettelagt for turstier i området og disse er mye brukt. Potensialet for ytterligere formidling er stort.

Planer for tiltak i området

- Forsterke sporene av den helhetlige landskapsplanen for bl.a. park og hage fra ca 1650
- Holde i hevd de store beitearealene på Fitjan, særlig strandengene, men også andre slåtte- og beitemarker, for å stimulere rødlistet botanikk og fugleliv
- Restaurering og tilrettelegging av vassdrag for å stimulere til økt biologisk mangfold
- Ivareta historiske spor som gjerder, rydningsrøysar, gravminner, ferdselsveier, krigsminner
- Ivareta de restene av skogen Austråttlunden utenfor det eksisterende verneområdet
- Ta vare på verneverdige bygninger og øke bevisstheten om byggeskikk ved ny bebyggelse
- Sette i stand og formidle bygningsarv fra herregårdshistorien i det større landskapsbildet
- Legge bedre til rette for opplevelse av kulturlandskapet/bedre tilgjengeligheten

3.12 Frostating

Frostating, Frosta kommune, Trøndelag	
Landskapstype	Intensivt åpent åkerlandskapet ved Trondheimsfjorden
Landskapsregion	26 Jordbruksbygdene ved Trondheimsfjorden
Jordbruksregion	2 Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder
Areal	9 800 daa

Frosta ved Trondheimsfjorden sett fra Fløan på Stjørdal-siden av fjorden. Foto: © Erik Stenvik

Beskrivelse av området

Frostatingsområdet utgjør den sørlige delen av Frostahalvøya, der området Rygg, Mo og Logtun/Logstein er hovedkjernen i området. Godt klima og gode vekstvilkår har gitt Frosta kallenavnet «Trondheims kjøkkenhage». Helt siden starten av 1900-tallet har denne lille fruktbare halvøya midt i Trondheimsfjorden vært en viktig produsent av grønnsaker. Om lag 100 ulike sorter potet, grønnsaker, bær og urter dyrkes på Frosta. I tillegg er det høy produksjon av korn og poteter. Kun en liten del av arealet benyttes til grasproduksjon og beite.

Frostatingsområdet er spesielt rikt på kulturminner. I sentrum for området ligger Frostatinghaugen og Logtun kirke, kirke i stein fra slutten av 1400-tallet, med bygningselementer trolig fra 1100-tallet. Rundt ligger det åpne jordbrukslandskapet med gårdsbebyggelse plassert i typiske firkanttun. Området vest for Tingområdet er også veldig rikt på automatisk freda kulturminner, deriblant helleristninger fra steinalder og jernalder ved Evenhus.

Fram til midt på attenhundretallet var det her som andre steder allsidig sjølbergingsjordbruk, gjerne kombinert med fiske på fjorden. Fortsatt er både bosetning og eiendomsmønster preget

av tida med fiskebonden og husmannens liv og virke. Aktiviteten i landskapet er endra som følge av strukturelle endringer. Likevel er det et stor grad av kontinuitet og gjenkjennerbarhet i kulturlandskapet på Frosta, og den høye jordbruksaktiviteten sørger for å holde arealene i hevd.

Kulturlandskapet er preget av intensivt og veldrevet moderne jordbruk kombinert med ugjødsle beiter, strandenger, rike strandberg og noen få skogsdammer. Det er spesielt stripen mellom dyrka mark og fjorden som utmerker seg med et svært viktig biologisk mangfold. Her ligger registrerte viktige naturtyper på rekke og rad. De fleste med høyeste verdi på grunn av artsinnholdet.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Frosta har et intensivt jordbrukslandskap med åkerbruk, grønnsaksdyrking og utallige kulturminner midt i landsbrukslandskapet. De biologiske verdiene finnes særlig i fjærekantene, skoger og dammer.

Tidsdybde og kontinuitet: Frosta hører med til kjerneområdene for den gamle jernalderbosettinga i Trøndelag, og det har vært drevet jord- og husdyrbruk her i årtusener. Frostating, gravfelt, de mange automatisk freda kulturminnene, nyere kulturminner og gårdene rundt er rammen for det lange tidsbildet.

Representativitet eller særpreg: Området er representativt for de åpne flate jordbruksbygdene ved Trondheimsfjorden. Frostatinghaugen utgjør kjernen i området, og kulturarven knyttet til Frostating og Frostatingsloven setter området i en særstilling.

Formidlingsverdi: Nasjonalt svært viktig landskap med mye å formidle. Frostating som hadde tilhold i området rundt Tinghaugen er landets eldste tingsted og Frostatingsloven er Norges eldste lovverk med den kjente grunnleggende formuleringen «Med lov skal landet vårt byggjast, og ikkje med ulov øydast». Allemannsretten har også røtter i Frostatingsloven. Det er mye turisme i området i dag, men dette kan utvikles videre. Frostastien er en sjønær kultur-, og opplevelses-sti som går gjennom store deler av området og er etablert på gamle ferdselsstier der det har vært mulig. Pilegrimsleden mellom Stiklestad, Tautra og Trondheim følger i dette området traseen til Frostastien. Det er satt opp informasjonstavler om kultur, historie, biologi og jordbruk langs Frostastien. Det er utviklet et reiselivssamarbeid mellom flere gårdsbaserte reiselivsbedrifter som ligger både innenfor og utenfor området.

Planer for tiltak i området

Gjennomføre kartlegging og utvikle skjøtselsplaner, øke antall beitedyr i området, skjøtselstiltak, fotodokumentasjon, videreutvikle Frostastien, informasjon og veiledning eks til eiere av bygninger og nyere tids kulturminner, næringsutvikling

3.13 Røst, Nordland

Røst, Røst kommune, Nordland	
Landskapstype	Øylandskap ytterst i Lofoten
Landskapsregion	30 Nordlandsverran
Jordbruksregion	1 Kysten i Sør-Norge og Nordland
Areal	10 130 daa, hvorav 9810 daa landareal

Heimlandet, Røst. Foto: Oskar Puschmann

Beskrivelse av området

Røst er et levende fiskevær ytterst i Lofoten, med spor av bosetning tilbake til yngre steinalder. Utgangspunktet er de rike fiskeressursene i havet, som har gitt grunnlag for lang tids bosetting og et rikt fugleliv. I tillegg har det milde klimaet på Røst gitt gode muligheter for å drive jordbruk.

Området omfatter foreløpig hele kommunen med både selve Røstlandet og øyene utenfor, som utgjør et naturlig hele. Etter at melkeproduksjonen ble nedlagt i 1970 er sauehold eneste landbruksproduksjon, foruten potetdyrking i liten skala. Beitegrunnlaget på øyene utenfor Røstlandet har alltid vært en grunnleggende betingelse for landbruket på Røst. Det drives fortsatt øybeite, en krevende driftsform som innebærer frakt av dyr mellom øyer og mindre holmer. Dagens jordbruk viderefører en del av historien om fiskarbonden. Røstøyen landskapsvernområde og flere naturreservater ligger innenfor området.

Det viktigste biologiske særpreget til Røst er de rike fuglefjellene med beita fugle-enger (trua naturtype). Den gjensidige påvirkningen mellom fugl, vegetasjon og beitelandskap er særegen. Andre trua naturtyper i området er naturbeitemark, slåttemark, strandeng og lynghei.

I området finnes en rekke bygninger med kulturhistorisk verdi: skolestue, kirke, bolighus, fjøs, naust og brygger. Det er blant annet registrert gårdshauger, nausttuffer og andre sjøhus, gravhauger og steinalderboplasser. Et stort antall steingjerder finnes i landskapet.

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Røst inneholder både biologiske og kulturhistoriske verdier, og dagens jordbruk utgjør og viderefører en del av historien om fiskarbonden, som drev både jordbruk og fiske.

Tidsdybde og kontinuitet: Registreringene i Askeladden viser bosetting helt tilbake til yngre steinalder. Tidsdybden er også ivaretatt gjennom den langvarige bruken av fuglefjellene som helårsbeite, og de registrerte slåtte- og naturbeitemarkene. På Røstlandet er det et stort antall SEFRAK-registreringer, deriblant en steinalderboplass og steinaldertuffer.

Representativitet eller særpreg: Som et opprinnelig fiskarbondesamfunn representerer Røst store deler av Nordlandskysten. Bruken av fuglefjellene som sommer- og helårsbeite for sau gir området særpreg.

Formidlingsverdi: Formidlingsverdien vurderes som stor, både for lokalbefolkningen og besøkende. I 2010-2013 ble det gjennomført et prosjekt med temaet Kulturlandskapet som næringsutvikler på Røst, og i 2017-2018 skal det gjennomføres et prosjekt med tema opplevelsesbasert reiselivsutvikling. Hvert år er det Lundefestival og Querinidager (fortellingen om den venezianske handelsmannen Querini som strandet på Røst i 1432 holdes levende).

Planer for tiltak i området

Sentralt satsingsområde er sikring og videreutvikling av saueholdet. Konkret tiltaksplan utarbeides i nært samarbeid med grunneiere og drivere når statusen som Uvalgt kulturlandskap i jordbruket er avklart. Aktuelle tiltak er istandsetting av bygninger og andre kulturminner og skjøtsel og restaurering av naturtyper.

3.14 Skoltebyen i Neiden

Skoltebyen i Neiden, Sør-Varanger kommune, Finnmark	
Landskapstype	Østsamisk/skoltesamisk landskap
Landskapsregion	40 Fjordene i Finnmark
Jordbruksregion	9 Kysten i Troms og Finnmark
Areal	250 daa

Skoltebyen ved Neidenelva. Foto: Arve Kjersheim, Riksantikvaren

Beskrivelse av området

Skoltebyen er Neidensamenes gamle sommerboplass og senere faste boplass. Den skoltesamiske/østsamiske kulturhistorien er en særegen del av Nordkalotten og Skandinavias historie. I Neiden har hovedboplassen til den vestligste av de østsamiske siidaene fått ligge relativt urørt, slik at sporene etter tidligere tiders bruk er intakte. Hele området er fredet som kulturmiljø etter kulturminnelovens § 20. Formålet med fredningen av Skoltebyen er å bevare områdets kulturhistoriske, religiøse og landskapsmessige verdier. Sametinget og kommunen er grunneierne i området, og Sametinget har ansvar for forvaltningen av det fredete kulturmiljøet. En lokal bonde leier og skjøtter arealene. Totalt er det fem gårdsbruk i drift i det større Neidenområdet, fire med saueproduksjon og ett med grasproduksjon.

I artsrike slåttemarken i området vokser bl.a. nordlige arter som silkenellik og sibirgressløk. Slåttemark er svært sjelden i Finnmark.

Skoltebyen kan karakteriseres som det viktigste kulturmiljøet for den østsamiske historien og for den gjenlevende østsamiske kulturen i Norge. I området inngår en rekke kulturminner, hvorav flere er automatisk fredet. Blant disse er en ortodoks gravplass, ruiner etter en røykbadstu, 16 gammetufter og det 13 kvadratmeter store ortodokse St.Georgskapellet fra 1657. Skoltefossen er kjent for sitt tradisjonelle *Käpälä-fiske* (laksefiske med kastenot).

Hvordan oppfyller området de grunnleggende kriteriene?

Helhetlig landskap: Jordbrukslandskap med mange fredete kulturminner og bygninger og artsrike slåttemark. Neidenområdet har flere eldre gårdsbruk og er et område med historisk verdi, også for landbruket i Finnmark.

Tidsdybde og kontinuitet: Området har vært i bruk fra 1500-tallet til i dag. Mesteparten av det som er automatisk fredet er samiske kulturminner og er 100 år gamle eller eldre, sannsynligvis fra slutten av 1500- tallet til begynnelsen av 1900-tallet. I Neiden har hovedboplassen til den vestligste av de østsamiske siidaene fått ligge relativt urørt, slik at sporene etter tidligere tiders bruk er intakte.

Representativitet eller særpreg: Neiden er det eneste skoltesamiske kjerneområde i Norge, og betyr mye for den skoltesamiske/østsamiske kulturhistorien, som er en særegen del av Nordkalotten og Skandinavias historie. Slåttemark med innslag av østlige og nordlige arter er særegent og i dag sjeldne i landsdelen.

Formidlingsverdi: Østsamisk museum er nyetablert i Neiden. Området er lett tilgjengelig for publikum og synlig fra E6. Området er mye besøkt, spesielt sommerstid, med laksefiske i Neidenelva som attraksjon. Det ligger et hotell i grense med området. Det er også en fjellstue med campinghytter og to campingplasser i nærheten. Kjente forfattere som Jakob Arvola og Ingeborg Arvola kommer fra Neiden. Potensiale for formidling er dermed stort.

Planer for tiltak i området

Det foreligger forvaltningsplan (2002) og skjøtselsplan (2011) for området, med basis i kulturmiljøfredningen. Det er behov for bedre registreringer av biologisk mangfold og stort behov for restaurering og skjøtsel av kulturmarker og bygninger.

4. Direktoratenes forslag - utvidelse i eksisterende områder

4.1 Klarlegging av økonomiske konsekvenser ved fire utvidelser

I rapporten fra 15. mai 2017 skrev direktoratene at fire eksisterende områder ønsket utvidelse. Dette var Vest-Lista i Vest-Agder, Steinssletta i Buskerud, Nordmarksplasser i Oslo og Øya-Nordre Eik i Akershus. De aktuelle fylkene ble bedt om å kvalitetssikre og utdype informasjonen som var gitt tidligere, samt gi en oversikt over økonomiske konsekvenser av utvidelsen.

Oslo hadde opprinnelig foreslått å utvide Nordmarksplassene med Lørenseter øst for Blankvannsbråten. Det ble innen fristen 1. november verken levert rapport, utdypende informasjon eller oversikt over økonomiske konsekvenser av en eventuell utvidelse. Direktoratene foreslår at området ikke utvides i denne omgang.

Akershus har foreslått å utvide Øya-Nordre Eik for å få med noen gårdstun som har store deler av eiendommene sine innenfor det utvalgte området, men hvor selve tunene ligger utenfor. Direktoratene vurderer dette som en naturlig grensejustering for å inkludere gårdstun som naturlig hører hjemme i området, og vil anbefale at dette blir gjort. Utvidelsen vil ikke ha store økonomiske konsekvenser. Denne utvidelsen antas å gi en ekstra kostnad på om lag 10 000 kroner i året. Direktoratene foreslår at oppdatert avgrensning av området blir sendt Miljødirektoratet.

Vest-Agder og Buskerud ønsker mer omfattende utvidelser for å ivareta verdier i tilgrensende arealer. Begge fylkene har levert rapporter, utdypende informasjon og vurdert de økonomiske konsekvensene. Vest-Agder ønsker å utvide med om lag 4000 daa og har anslått at utvidelsen vil koste 2,1 mill. kroner årlig de neste fem årene, hvorav 450 000 kroner er til investeringer/engangskostnader og 1,7 mill. kroner er til årlige driftskostnader. Buskerud ønsker å utvide med om lag 3500 daa og har anslått at de årlige kostnadene de neste fem årene vil bli omlag 186 000 kroner, hvorav 135 000 kroner er til investeringer/engangskostnader og 51 000 kroner er til årlige driftskostnader. På bakgrunn av de innsendte rapportene og verdier i det foreslåtte utvidede arealet anbefaler direktoratene at både Buskerud og Vest-Agder gis anledning til å utvide områdene, men det er en forutsetning at utvidelsen kan gjennomføres med betydelig mindre økonomisk ramme enn det de selv har anslått. Utvidelsene må ikke gå på bekostning av tiltak og ivaretagelse av verdier i det opprinnelige arealet. Direktoratene foreslår at Vest-Agder og Buskerud på nytt vurderer om utvidelsen er aktuell, etter at de er informert om hvilken ramme de kan forvente å få i årene fremover. Rammene for 2018 vil bli fastsatt i ordinær budsjettprosess i februar/mars 2018. Se vedlegg for foreløpig [budsjettanslag](#).

5. Oppsummering

5.1 Direktoratenes anbefaling til departementene

I denne runden med utvelgelse har direktoratene fulgt de samme prinsipper for kriterier som tidligere. Som i prosessen våren 2017, skal nye områder bidra til at *Utvalgte kulturlandskap* i større grad favner mangfoldet av ulike jordbrukslandskap i Norge. I tillegg til dette har direktoratene, som tidligere, vektlagt vurderingene fra fylkene om grunneiere og kommune i områdene er positive til å bli med i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, og fylkenes prioritering av områdekandidater.

Direktoratene har vurdert fylkenes anbefalinger, utkast til forvaltningsplaner, utkast til budsjett og forslag til grenser for områdene. Noen fylker melder at de trenger noe mer tid for å slutføre igangsatte prosesser. Dette gjelder blant annet endelige grunneieravklaringer og områdeavgrensinger. Disse prosessene må være avklart før en eventuell offentliggjøring og innlemmelsen. Direktoratene ber om dialog med departementene om offentliggjøring og tidspunkt for innlemmelse.

Med budsjettøkning på om lag 5,2 mill. kroner for 2018 vurderer direktoratene at det er forsvarlig å ta inn mer enn ti nye områder frem til 2020. Direktoratene har vurdert at det er rom for å innlemme 14 nye områder i perioden 2018- 2020, dersom den faste årlige rammen for satsingen er minimum 29,7 mill. kroner. Det vil da bli totalt 46 utvalgte kulturlandskap i jordbruket innen 2020.

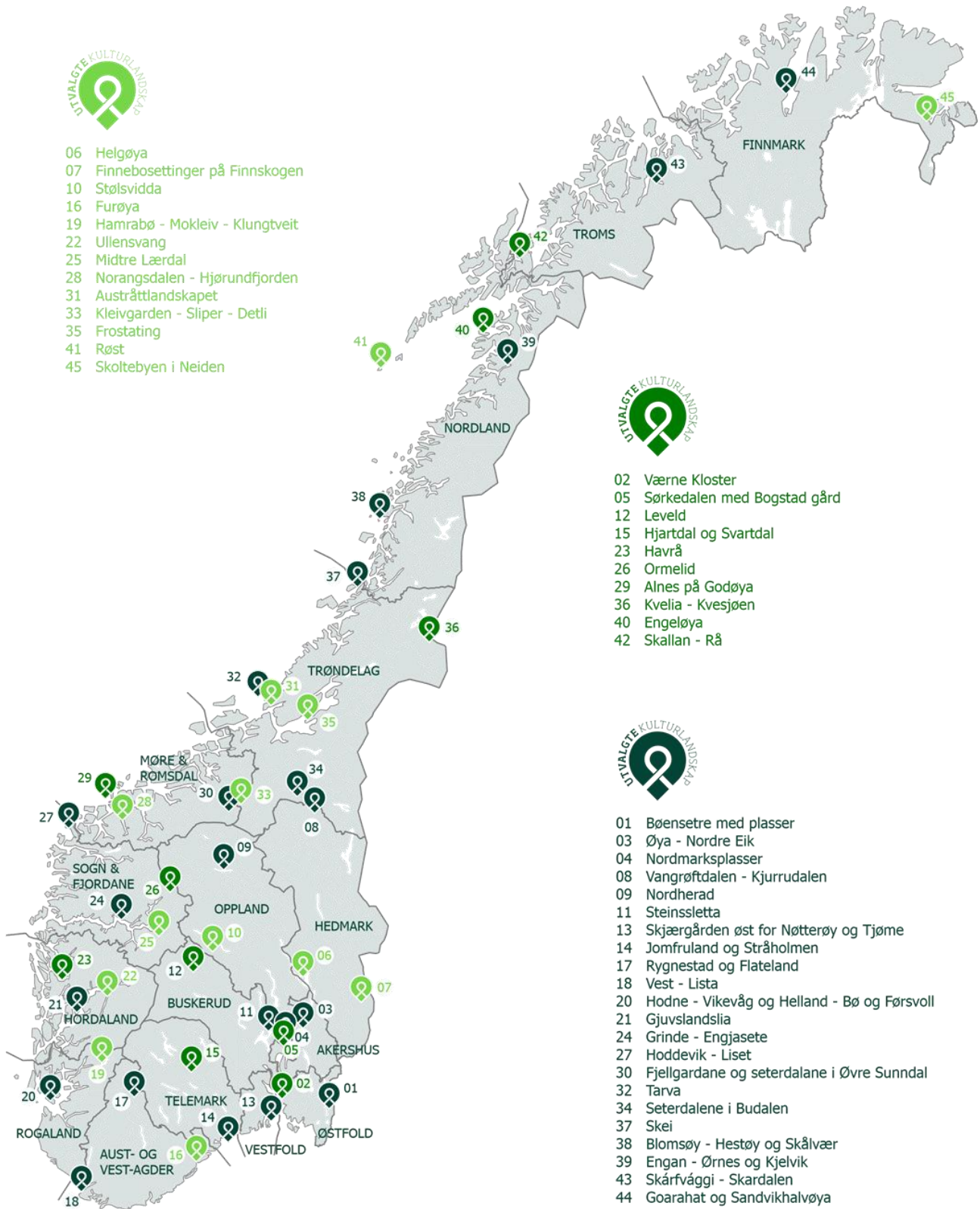
Direktoratene har i kapittel 3 beskrevet og foreslått 13 nye områder som etappevis fra og med 2018 kan innlemmes i utvalget. I tillegg til disse 13 områdene, foreslår vi at Tingelstadhøgda i Oppland i 2018 får klarsignal om å fortsette prosessen. Dersom de får god grunneierforankring vil vi anbefale at området innlemmes i utvalget innen 2020.

Direktoratene har i kapittel 4 kort redegjort for økonomiske konsekvenser for utvidelser av eksisterende områder. Vi anbefaler at Akershus justerer grensene i området Øya-Nordre Eik for å få med de gårdstunene som naturlig hører med. Direktoratene anbefaler at Buskerud og Vest-Agder på nytt vurderer om utvidelsen av Steinsletta og Vest-Lista er aktuell, etter at de er informert om hvilken ramme de kan forvente å få i årene fremover. Rammene for 2018 vil bli fastsatt i ordinær budsjettprosess i februar/mars 2018.

Vedlegg: Anslag budsjett årlig ramme 2018-2020 - nye og gamle områder

- 06 Helgøya
- 07 Finnebosettinger på Finnskogen
- 10 Stølsvidda
- 16 Furøya
- 19 Hamrabø - Mokeiv - Klungtveit
- 22 Ullensvang
- 25 Midtre Lærdal
- 28 Norangsdalen - Hjørundfjorden
- 31 Austråttlandskapet
- 33 Kleivgarden - Sliper - Detli
- 35 Frostating
- 41 Røst
- 45 Skoltebyen i Neiden

- 02 Værne Kloster
- 05 Sørkedalen med Bogstad gård
- 12 Leveld
- 15 Hjartdal og Svartdal
- 23 Havrå
- 26 Ormelid
- 29 Alnes på Godøya
- 36 Kvelia - Kvesjøen
- 40 Engeløya
- 42 Skallan - Rå

- 01 Bøensetre med plasser
- 03 Øya - Nordre Eik
- 04 Nordmarksplasser
- 08 Vangrøftdalen - Kjurrudalen
- 09 Nordherad
- 11 Steinssetta
- 13 Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme
- 14 Jomfruland og Stråholmen
- 17 Rygnestad og Flateland
- 18 Vest - Lista
- 20 Hodne - Vikevåg og Helland - Bø og Førsvoll
- 21 Gjuvslandslia
- 24 Grinde - Engjasete
- 27 Hoddevik - Liset
- 30 Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal
- 32 Tarva
- 34 Seterdalene i Budalen
- 37 Skei
- 38 Blomsøy - Hestøy og Skålvær
- 39 Engan - Ørnes og Kjelvik
- 43 Skårfvåggi - Skardalen
- 44 Goarahat og Sandvikhalvøya

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket: utvalget pr 2016 er vist med tekst og symboler i mørkegrønt, nye områder utvalgt i 2017 i mellomgrønt og foreslåtte områder i foreliggende rapport i lysgrønt. Nummereringen følger kommunenummer (pr 31/12-17).